

פרק ד' – ניסי אלישע – נס אסוך השמן

דוד סבתו

פרק ד' פותח יחידה חדשה. נעבור על הסיפורים הבאים כדי שנוכל להגדיר את היחידה:

1. נס אסוך השמן
2. האשה השונמית
3. נס הנזיד
4. נס הלחם
5. צרעת נעמן (וגיחזי)
6. נס הצפת הגרזן

צרעת נעמן חריגה בין הסיפורים כי מעורב בה שר צבא ארם, מלך ישראל ומלחמה הנמצאת ברקע. זהו נראה סיפור פוליטי.

יש ביחידה זאת תופעה מעניינת של תנודה בין המישור הלאומי לפרטי. הוא חי את השילוב ביניהם.

אפשר לתחום את החלק של ניסים 1-4 בתור רצף של ניסים פרטיים ובלתי-תלויים כרונולוגית. ננסה לראות אם יש קשר פנימי בין הניסים הללו.

ניסים 3-4 דומים מאוד בקווי העלילה של סיוע באוכל לעם.

בניסים 1-2 אלישע מסייע לנשים, אחת אלמנה מסכנה ועניה והשניה אישה חשובה. בשני הניסים הוא מסייע לילדים: בראשון הוא מצילם מהנושה, ובשני הוא נותן לשונמית ילד ומחיה אותו. לשני הניסים האלו יש מקבילות אצל אליהו: הם דומים לנס האשה הצרפתית אצל אליהו, גם שם האישה עניה, אין לה אוכל, ואליהו מציל אותה ממוות ברעב, ולאחר מכן הוא מחייה את בנה.

אמנם אצל אלישע יש שני אנשים שונים וילדים שונים, אבל זה אותו נושא ואותו סדר. רואים שמאחר ושני הסיפורים האלו צמודים יש פה הקבלה חזקה לאליהו.

ננתח את נס אסוך השמן:

”וַיֵּשֶׁב אִתָּהּ מִנְּשֵׂי בְנֵי הַנְּבִיאִים צְעֵקָה אֶל אֱלִישָׁע לֵאמֹר עֲבֹדְךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עֲבֹדְךָ הָיָה יָרָא אֶת יְלִנְקָה וְהַנְּשָׂה בָּא לְקַחְתָּ אֶת שְׁנֵי יְלָדָי לֹא לְעֲבָדִים:
וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אַעֲשֶׂה לָּךְ הַגִּידִי לִי מָה יֵשׁ (לְכִי) לָךְ בְּבֵית וְתֹאמְרִי אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹּל בְּבֵית כִּי אִם אֶסוּךְ שָׁמֶן:
וַיֹּאמֶר לְכִי שְׂאֲלִי לָךְ כְּלִים מִן הַחוּץ מֵאֵת כָּל (שְׂכַנְכִי) שְׂכַנְיָךְ כְּלִים רַקִּים אֶל תִּמְעִיטִי:

וְבָאת וְסָגַרְתְּ הַדְּלֵת בְּעֶדְךָ וַיְבַעַד בְּנִיָּךְ וַיִּצְקֶתָ עַל כָּל הַפְּלִים הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תִּסְיָעִי:
וַתִּלְךְ מֵאֵתוֹ וַתִּסְגֹּר הַדְּלֵת בְּעֶדְהָ וַיְבַעַד בְּנִיָּהָ הֵם מַגִּישִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא (מִיִּצְקָת) מוֹצֵקָת:
וַיְהִי כַּמְּלֵאת הַפְּלִים וַתֹּאמֶר אֶל בְּנֵהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כְּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵינְ עוֹד כְּלִי וַיַּעֲמֵד
הַשָּׁמֶן:
וַתָּבֵא וַתִּגְדֹּל לְאִישׁ הָאֵלֶּהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מְכָרִי אֶת הַשָּׁמֶן וְשִׁלְמִי אֶת (נְשִׁיכִי) נְשִׁיָּךְ וְאֶת (בְּנִיכִי)
וַבְּנִיָּךְ תִּחְיִי בְּנוֹתָר:”
(מלכים ב ד א-ז)

בתחילת הסיפור האישה נפגשת עם אלישע וזועקת אליו לעזרה. היא מבקשת ממנו שיציל אותה מהנושה, כי אין לה בבית דבר חוץ מאסוך שמן. בסוף הפרשיה היא שוב פוגשת אותו, ואומרת לו שיש לה כמות גדולה של שמן. אלישע אומר לה שתימכור את השמן, תשלם לנושה ותתפרנס במה שנתר מהשמן.

יש פה הוראות מפורטות מה האשה צריכה לעשות כדי שיקרה הנס, ומה לעשות לאחריו. בנס המקביל אצל אליהו הוא אומר לה בסך הכל משפט אחד:

”כִּד הִקְמַח לֹא תִּקְלָה וְצִפְפַּחַת הַשָּׁמֶן לֹא תִּחְסָר”

נבין בהמשך את פשר הפירוט הזה, ואת ייחודיותו של הסיפור הזה מבחינה זו.

האשה צועקת אל אלישע כמו עוד הרבה אנשים שצועקים אל המלך את צרותיהם. הרב סמט אומר על זה שכמו שיש צעקה אל מלך בשר ודם יש צעקה אל מלך מלכי המלכים שאינה חוזרת ריקם.

האישה מספרת שהנושים עושים לה משהו מזעזע ובלתי מוסרי- הם מתכוונים לקחת את הילדים לצמיתות, ובעלה היה נביא שנפטר. היא טוענת שלא יכול להיות שלבני בעלה הצדיק יקרה כזה דבר רע.

רש"י אומר ש"אשת עובדיה היתה", והוא מסתמך על חז"ל שלומדים את זה מכינויו "ירא את ה'", שלא הרבה זכו לו חוץ מעובדיה.

רד"ק מביא את התרגום שאומר שהבעיה המוסרית עוד יותר גדולה - בעלה, עובדיה, שהציל את בני הנביאים מממונו, מהשמן שלו - עכשיו בניו עלולים להלקח על עסקי ממון.

היא מכנה את בעלה "עבדך", דבר שבא לציין שהוא היה תחת חסות אלישע, ולכן יש לו אחריות כלפיו. בנוסף זה מראה שאף שהוא היה עבד ה', עתה בניו עלולים להיות עבדי אדם.

אלישע שואל אותה שאלה מוזרה: "מה אעשה לך?". אפשר להבין את זה כאנחת יאוש - "מה לעשות...?", ואפשר להבין גם כדרך עניינית "איך אפשר לעזור?". לפי ההמשך הוא מתכוון יותר לאפשרות הראשונה - "אם אין לך כלום בבית - מה אני יכול לעשות?".

זה דבר קצת מוזר, כי מה זה משנה - שיעזור לה גם בלי שיש לה משהו.

היא עונה לו שאין לה כלום בבית חוץ מכד שמן קטן. כשאלישע שומע שיש לה משהו הוא אומר שעכשיו אפשר לעבוד ונותן לה הוראות.

יש פה הבדל בינו לבין אליהו. למה הוא לא עושה נס שפשוט השמן לא ייגמר? אלא הוא אומר שתמלא כלים עד שיגמרו ואז השמן גם ייגמר. הוא גם מצריך אותה לסגור את הדלת. למה? שיהיה פירסומי ניסא! ואח"כ יש פה תיאור מפרך לגבי הגשת הכלים והיציקה. מה פשר כל האריכות הזאת כדי להגיע לנס?

למה צריך כלים ריקים? כנראה כדי להגביל את הנס. יש פה אמירה של הכנה גם כלפי האשה, הנס הוא לא של הנביא, האשה צריכה לשתף פעולה כדי שתחול עליה ברכה גדולה יותר.

למה הוא מצריך אותה לסגור את הדלת? כנראה שוב - כדי שהנס לא יחרוג יותר מדי מגדר הטבע, אלישע לא רוצה שהחריגה הזו תתפרסם. היחידים שנמצאים שם בעת התרחשות הנס הם רק מי שזקוקים לנס.

למה הפירוט של הגשת הכלים? יש שם סרט נע של הבאת כד תוך יציקה מתמדת. רש"י מסביר את השיטה:

“והמלא תסייעי מלפניך ותתני כלי אחר במקומו למלאותו וצלוחית השמן לא תזווי ממקומו לפי שהקב"ה עושהו כמעין ואין דרך מעין לזווי ממקומו”

מעין זה דבר טבעי שקולח בפעם אחת, קילוח אחד, ולאחר שמטים אותו הוא נגמר.

אלישע רוצה לצמצם את הנס מכיוון שיש פה משהו פרטי. הוא מסייע לה מתוך מחוייבות, אבל הוא אומר שהוא מוגבל - "מה אעשה לך?". הוא לא רוצה להצטייר כ"בעל מופתים", ולכן אומר שהוא מוגבל ולא בטוח שיכול לסייע לה.

זו כנראה האמירה של החטיבה הזו של הניסים הפרטיים.